

SŁOWO OD WYDAWCY

Świat sprzed dwustu lat – oglądany i opisany przez kapitana okrętu „Newa” Jurija Lisianskiego w czasie jego podróży dookoła świata – pod wieloma względami różni się od dzisiejszego. Dotyczy to sztuki i umiejętności żeglarskich, dziś już często zapomnianych, ówczesnej kartografii i odkryć geograficznych z dopiero powstającym nazewnictwem, ludów zamieszkujących odwiedzone wyspy i lądy czy wreszcie egzotycznej fauny i flory, z którą podróżnicy często stykają się po raz pierwszy. Jest to więc zarówno relacja z podróży o walorach znakomitej książki przygodowej, jak również bogate i cenne źródło informacji dla badaczy i specjalistów z różnych dziedzin nauki.

Przygotowując do druku dziennik kapitana Lisiańskiego, Wydawnictwo uznało za niezbędne nadanie mu takiej formy, która ułatwi czytelnikowi śledzenie trasy jego podróży, ogląd miejsc, które odwiedzał, oraz przygód, które przeżył. W tym celu zwrócono się o konsultację naukową do specjalistów: pana Andrzeja Czernego (geografia i kartografia), pana Marka Marca (marynistyka i żeglarstwo), pana Bartosza Hlebowicza (etnografia), pana Marka Jacoby (sinologia) i panią Joannę Gliwicz (zoologia), a o konsultację językową poproszono znakomitą tłumaczkę z języka rosyjskiego panią Ewę Rojewską-Olejarczuk. Wszyscy oni wnieśli wielki wkład w weryfikację i opracowanie tekstu; ich uwagi, wyjaśnienia i uzupełnienia zamieszczono w formie przypisów na końcu książki. Wydawnictwo serdecznie dziękuje wszystkim konsultantom za poniesiony trud i zaangażowanie w tym jakże trudnym dziele oraz za owocną współpracę.

Aby nie naruszać toku narracji autora, w tekście dokonano jedynie weryfikacji nazewnictwa geograficznego i etnograficznego, zachowano też przypisy autora na dole strony, a także oryginalne miary długości, wagi i objętości.

Nazewnictwo geograficzne

Adaptacji nazw geograficznych dokonano, kierując się następującymi zasadami:

1. Podano tradycyjne polskie nazwy, używane dziś w takiej samej postaci, jak w XIX wieku, np. Gotlandia, Kanton, Teneryfa.
2. Zachowano nazwy historyczne, które później wyszły z użycia, np. Nossa Senhora do Desterro [Florianópolis], Formoza [Tajwan]; w nawiasach podano dzisiejsze nazwy, umożliwiające identyfikację nazywanych obiektów. Analogicznie potraktowano nazwy niepotwierdzone w innych źródłach, zidentyfikowane na podstawie podanych przez J. Lisianskiego informacji, np. Tavorapery [Halema'uma'u].
3. Zastosowano dzisiejszą pisownię tych nazw, które dawniej zapisywano inaczej, najczęściej dowolnie lub niedokładnie, np. Huangpu (nie: Whampoa), Hawai'i (nie: Owyhee).
4. Przetłumaczono na polski te nazwy geograficzne, które J. Lisianski przyswoił przez tłumaczenie, np. Wyspa św. Katarzyny [Santa Catarina], Rzeka Miedziana [Copper River]; w nawiasach podano nazwy używane obecnie.
5. Przetłumaczono na polski przejrzyste znaczeniowo nazwy, nadane przez Rosjan na Alasce, np. Wyspa Leśna [Woody Island], Osiedle Uciekinierskie [Port Hobron]; w nawiasach podano nazwy angielskie ustalone po sprzedaży Ameryki Rosyjskiej Stanom Zjednoczonym.

Nazwy występujące w wydaniu rosyjskim i angielskim *Podróży dookoła świata* podano w indeksie nazw geograficznych.

Etnografia: wskazówki bibliograficzne

Wyspa Wielkanocna

Od wielu lat badania na Wyspie Wielkanocnej prowadzi amerykańska archeolog Jo Anne Van Tilburg. Można sięgnąć do jej licznych artykułów, książki *Easter Island: archaeology, ecology and culture* (Smithsonian Institution Press, 1994), a także strony internetowej <http://www.eisp.org/>, zawierającej najnowsze informacje na temat badań na wyspie. Godny polecenia jest też artykuł Colina Richardsa, Kariny Croucher, Tiki Paoa, Tamsina Parisha, Enrique'a Tucki, i Kate Welham, *Road my body goes: Re-*

creating ancestors from stone at the great moai quarry of Rano Raraku, Rapa Nui (Easter Island) („World Archaeology” 2011, t. 43/2, s. 191–210).

Markizy

Cennymi źródłami wiedzy na temat zwyczajów mieszkańców Markizów są wczesne relacje misjonarza Williama Pascoe Crooka oraz wspomnienia Edwarda Robartsa, z którym spotkał się również Lisianski, obydwie pod redakcją Grega Deninga: *William Pascoe Crook, An Account of the Marquesas Islands 1797–1799* (Haere Po Editions, Tahiti 2007) oraz *The Marquesan Journal of Edward Robarts, 1797–1824* (Pacific History Series, No. 6. Australian National University Press, University of Hawai‘i Press, Canberra – Honolulu, 1974).

W pierwszej połowie XX wieku badania archeologiczne i antropologiczne na Markizach prowadził Ralph Linton (*Archaeology of the Marquesas Islands*, „Bishop Museum Bulletin” 1925, t. 23, Honolulu; *The material culture of the Marquesas Islands*, Bishop Museum Press, Honolulu 1923). Ze współczesnych prac szczególnie warto polecić dwie książki Nicholasa Thomasa: *Marquesan Societies: Inequality and Political Transformation in Eastern Polynesia* (Oxford University Press, New York 1990), oraz *Odkrycia. Podróże kapitana Cooka* (Rebis, Poznań 2007), a także Grega Deninga *Islands and Beaches. Discourse on a Silent Land: Marquesas, 1774–1880* (University of Hawai‘i Press, Honolulu 1980).

Hawaje

Glynn R. Barratt, w: *The Russian Discovery of Hawaii. The Ethnographic and Historic Record* (Editions Limited, Honolulu 1987), przeprowadził naukową analizę relacji Lisianskiego i Krusensterna z Hawajów. Misjonarz Sheldon Dibble opublikował w 1838 roku *Mooolelo Hawaii* – dzieło zawierające informacje zebrane od hawajskich wodzów i „ludzi starego porządku” przez uczniów szkoły misyjnej w Lahainaluna. W 2006 roku University of Hawai‘i Press wydało reprint tego bezcennego źródła hawajskich tradycji ustnych.

Do najbardziej wartościowych dzieł poświęconych archeologii, historii i kulturze Hawajów należą prace: Valeria Valeri, *Kingship and sacrifice: Ritual*

and Society in Ancient Hawaii (University of Chicago Press, Chicago 1985), Patricka Vintona Kircha, *How Chiefs Became Kings: Divine Kingship and the Rise of Archaic States in Ancient Hawai'i* (University of California Press, Berkeley 2010) oraz wybitnego antropologa Marshalla Davida Sahlinsa, którego dwie książki ukazały się po polsku: *Wyspy historii* (2006) oraz *Jak myślą „tubylcy”: O kapitanie Cooku, na przykład* (2007) – wnikliwa i błyskotliwa interpretacja przyczyn śmierci kapitana Cooka i zarazem wykład kultury hawajskiej (obie wydane w Krakowie przez Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego).

Alaska

Wczesne relacje rosyjskie z Rosyjskie Ameryki, w tym z bitew o Sitka w 1802 i 1804 roku, zostały zamieszczone w książce pod redakcją Nory Dauenhauer, Richarda Dauenhauera i Lydii T. Black, *Anóoshi lingít aaní ká. Russians in Tlingit America. The Battles of Sitka 1802 and 1804* (Sealaska Heritage Institute, Juneau 2008). Najlepsze opracowania na temat złożonych stosunków Rosjan z tubylcami Alaski to: Lydii T. Black, *Russians in Alaska, 1732-1867* (University of Alaska Press, Fairbanks 2004), Andreja V. Grineva, *Indeitsy tlinkity v period Russkoi Ameriki, 1741–1867* (Nauka: Siberian Division, Moskwa 1991; wyd. ang.: *The Tlingit Indians in Russian America, 1741-1867*, University of Nebraska Press, Lincoln-London 2005) oraz poświęcona wpływom Kościoła prawosławnego wśród Tlingitów praca antropologa Sergeia Kana, *Memory eternal. Tlingit Culture and Russian Orthodox Christianity Through Two Centuries* (University of Washington Press, Seattle 1991).

Na początku ubiegłego wieku badania wśród Tlingitów prowadził antropolog John Swanton, autor opracowań: *Social condition, beliefs and linguistic relationship of the Tlingit Indians* („Bureau of American Ethnology. Annual Report” 1908, t. 26) i *Tlingit Myths and Texts* (Smithsonian Institution. „Bureau of American Ethnology. Bulletin” 1909, t. 39). Wybitną badaczką Tlingitów i innych ludów Alaski była antropolog Frederica de Laguna – warto np. sięgnąć po jej monografię Tlingitów z Angoon (*The story of a Tlingit community*, „Bureau of American Ethnology Bulletin” 1960, t.

172) i Yakutat (*Under Mount Saint Elias: the History and Culture of the Yakutat Tlingit*. Smithsonian Institution Press, Washington 1972), oraz archeologię Czugaczy (*Chugach Prehistory: the Archaeology of Prince William Sound, Alaska* University of Washington Press, Seattle 1956). De Laguna opracowała ponadto niepublikowane dokumenty z archiwum antropologa George'a Thorntona Emmons, który prowadził badania wśród Tlingitów pod koniec XIX wieku. W rezultacie powstała jedna z najwspanialszych etnografii ludu północnoamerykańskiego – *The Tlingit Indians* (University of Washington Press, Seattle 1991).

Wśród Eskimosów Czugaczy badania prowadził słynny antropolog duński Kaj Birket-Smith (*The Chugach Eskimo*, Nationalmuseets publikationsfond, København 1953; niewielki fragment tej pracy, zatytułowany *Obraz świata Czugach*, został zamieszczony w zbiorze Zofii Sokolewicz (red.), *Etnologia. Wybór tekstów*, PWN, Warszawa 1969, s. 223–230).

Strukturalną analizę mitów i roli masek u Indian Północnego-Zachodu, w tym Tlingitów, zawiera słynna praca Claude'a Lévi-Strausa *Drogi masek* (Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1985).

Pierwszymi cennymi relacjami o Kodiakach [Koniagach], mieszkańcach wyspy Kodiak, są przełożone i opracowane przez Lydię T. Black relacje rosyjskich duchownych prawosławnych: archimandryty Joasafa Bołotowa i hieromnicha Gedeona, uczestniczącego w wyprawie Lisianskiego, zatytułowane: *The Konyag. The Inhabitants of the Island of Kodiak by Josaf [Bolotov] (1794–1799) and by Gideon (1804–1807)* („Arctic Athropology” 1977, t. 14/2, s. 79–108). Lydia Black przetłumaczyła także całość zapisków Gedeona z podróży okrętem „Newa”, *The Round the World Voyage of Hieromonk Gideon, 1803–1809* i wdała je wraz z Richardem Austinem Pierce (Alaska Limestone Press, Kingston, Otario, 1989).